

Опубліковано

Опушко Н. Р. Освітня діяльність повітових училищ та гімназій на території Поділля в першій половині XIX століття / Н. Р. Опушко // Вісник Черкаського університету. Серія : педагогічні науки. – № 28 (321). – 2014. – С. 24-30. – (152 с.)

УДК 37(477.440) «18»

Н. Р. Опушко

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ПОВІТОВИХ УЧИЛИЩ ТА ГІМНАЗІЙ НА ТЕРИТОРІЇ ПОДІЛЛЯ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ

Анотація. В статті розглядається освітня діяльність повітових училищ та гімназій на території Поділля в першій половині XIX ст.; аналізуються основні пріоритети в організації навчання, а також зміст освіти в зазначених навчальних закладах.

Ключові слова: повітові училища, гімназії, Катехізіс, Священна історія, арифметика, російська граматики.

Постановка проблеми. Спираючись на Концепцію виховання дітей та молоді у національній системі освіти (1996 р.), в якій зазначається, що «інтегруючою основою національної системи виховання є спільність історико-географічного походження, мови, культури і традицій, усвідомлення своєї приналежності до українського суспільства. Кожен з цих чинників визначає єдність поколінь сучасних, минулих і майбутніх, сприяє формуванню громадянина-патріота. Науково обґрунтоване, належним чином організоване виховання відображає духовний поступ народу, процес збереження й збагачення його культури» [8].

Виховання підростаючих поколінь відповідає потребам етнокультурного відродження та розвитку як українського народу, так і представників інших етносів, що проживають в Україні, передбачає надання їм широких можливостей для пізнання своєї історії, традицій, звичаїв, мови, культури, формування почуття національної гідності. За своїми формами й

методами воно спирається на народні традиції, кращі надбання національної та світової педагогіки. Процес виховання органічно поєднаний з процесом навчання молоді, опанування нею основ наук, багатства національної й світової культури [8].

Реалізація усіх цих завдань, на нашу думку можлива також і вивченням історичного досвіду, зокрема, в галузі освіти, на матеріалах краєзнавчих досліджень. Адже спадщина минулого – це багате джерело інформації, для виховання національної та патріотичної свідомості у підростаючого покоління.

Діяльність повітових училищ та гімназій Подільської губернії в першій половині XIX ст., мала важливе значення в освітній системі регіону. Адже вказані навчальні заклади були сходиною для продовження навчання в університеті, а також проводили підготовку учнів до професійної діяльності як в закладах освіти так і в державних установах. Зазначені навчальні заклади можна віднести до середньої ланки освіти, які займали важливе місце в освітній структурі регіону і держави в першій половині XIX ст.

Аналіз досліджень і публікацій з даної проблеми. Під час проведення історико-педагогічних розвідок, важливим для дослідника завжди є першоджерела інформації, а саме нормативні документи, протоколи засідань педагогічного колективу, внутрішня документація навчального закладу та інші. Не винятком є і дана проблема, вирішення якої залежить від належного дослідження архівних матеріалів зазначеного періоду.

Мета статті – висвітлити організацію освітньої діяльності повітових училищ та гімназій в Подільській губернії в першій половині XIX ст.

Виклад основного матеріалу. Повітові училища в Подільській губернії могли відкривались або реорганізовувались з приходських училищ відповідно до дозволу міністра народної освіти, за умови надання йому відомостей про те, з яких коштів буде фінансуватись даний навчальний заклад.

Штат повітових училищ був такий самий як і гімназій, а саме: сім старших учителів, три молодших, окремо були вчителі малювання та чистописання. Загалом, повітові училища та гімназії Подільської губернії склалися з таких чиновників, як:

- директор училищ Подільської губернії;
- інспектор Вінницької гімназії;
- Законовчителі: греко-російського та римо-католицького віросповідання;
- старший вчитель польської мови та логіки;
- старший вчитель латинської та грецької мови;
- старший вчитель математичних наук;
- старший учитель арифметики, геометрії та природничої історії;
- вчитель німецької мови.

На практиці ж, до штату Кам'янецького повітового училища входили старший наглядач, два законовчителі, учителі історії, географії та каліграфії, учителі польської та латинської мови, а також німецької. В Немирівському училищі були лише старший наглядач та законовчитель греко-російського віросповідання. В Меджибіжському навпаки були присутні обидва законовчителі, а також вчитель фізичних наук, німецької мови та історії [1, акр14].

Зміст навчальної діяльності повітових училищ був ширшим від навчальних планів приходських. Аналізуючи, затвержені міністерством народної освіти навчальне планування, доходимо до висновку, що учням повітових училищ надавались ґрунтовні знання з різних галузей знань.

Навчальний курс повітового училища складався з трьох класів, для викладання у ньому мало бути три старших учителя, що викладали фізику та географію, моральне виховання, словесність та латинську мову, для першого та другого класів – латинську та польську граматику, початкові правила арифметики, географію та як зазначається в документах моральне виховання. А також три молодших вчителі, які займались викладанням малювання,

російської, французької та німецької мови. Також був наглядач повітового училища та священник [4, арк . 221].

Навчання в повітовому училищі, проводилось з понеділка до суботи, уроки викладались у дві зміни. Як ми можемо бачити з даних в таблиці 1, шість годин в день виділялось на академічні години, основне навантаження припадало на першу половину дня, урок тривав годину. Навчання починалось о восьмій годині ранку, з дванадцятої до третьої години в учнів була перерва, навчальний день закінчувався о п'ятій годині по обіді. Основну увагу приділяли вивченню різних мов, а у старших класах учнів навчали основам перекладу. Уроки арифметики були лише двічі на тиждень. Як зазначено в таблиці, основну увагу приділяли гуманітарним предметам.

Таблиця 1.

Розклад навчальних годин для повітового училища [3, арк. 18].

Предмети	понеділок	вівторок	середа	четвер	п'ятниця	субота
З ранку						
Латинська мова	-	8, 9	-	8, 9	-	8, 9
Грецька мова	8, 9	-	8, 9	-	8, 9	-
Катехізис	-	-	-	-	-	10, 11
Священна історія в старших класах, а в молодших – Слов'янська граматики	-	-	-	10, 11	-	-
Географія (в старших класах) Арифметика (в молодших класах)	10, 11	-	10, 11	-	10, 11	-
Повторення арифметики (в старших класах) Повторення російської граматики (в молодших класах)	-	10, 11	-	-	-	-
Після обіду						
Переклад з російської мови на латинську	3, 4	-	-	-	-	-
Переклад з російської на грецьку мову	-	3, 4	-	-	-	-

Співи	-	-	-	-	3, 4	-
Співи (в молодших класах) Переклад з російської на латинську (в старших)		-	-	3, 4	-	-
Статут церковний (в молодших класах) Переклад з російської на грецьку мови (в старших класах)	-	-	3, 4	-	-	-

Що ж стосується гімназій, то навчальний курс в них тривав сім років, навчальний процес мали забезпечувати шість старших учителів. А саме, вчитель фізичних наук, математики, моральних наук, словесності та латинської мови, для другого класу вчитель латинської та польської граматики, початкових правил арифметики, географії та морального виховання – для першого [4, акр21].

До штату входили також чотири молодших вчителів: малювання, російської, французької, німецької мов.

Перший та другий клас гімназії вважалися як повітове училище, а чотири старших відповідали програмі класичної гімназії, в якій учитель моральних наук завантажений багатьма предметами, а якщо гімназія добре фінансується, то до її штату могли включити також вчителя історії та географії.

З числа старших учителів обиралися директор та його помічники. Окрім того, для відправлення в церкві служби Божої та для настанов християнської моралі, при кожній гімназії повинен був бути священик.

Після польського повстання 1830-1831 років вінницьку гімназію закрили. 13 жовтня 1832 року внаслідок імператорського указу Подільську гімназію з Вінниці перевели до Кам'янця-Подільського, згідно з архівними документами причиною переведення було те, що гімназії два молодших класи дублювали предмети повітового училища. Переведений навчальний заклад відкрили в губернському центрі 1 січня (13 січня) 1833 року як Кам'янець-Подільську російську чоловічу гімназію [2, акр4].

А у Вінниці 1832 року відкрили повітову російську гімназію, так як губернське місто Кам'янець знаходиться на кордоні губернії, а Вінниця в самому її центрі. Згодом було ухвалено закрити усі училища, що знаходились на утриманні держави та чернечих орденів. А у 1847 року гімназію перевели до Білої Церкви [2, акр4].

Першим директором Кам'янецької гімназії став колезький асесор Федір Телешов, який керував закладом два роки. Наступником його став Михайло Воцинін, який очолював гімназію з 1838-1848 рр., і увійшов в історію навчального закладу, як чудовий керівник та педагог. З кожним роком кількість учнів в гімназії збільшувалась, якщо 1833 року у гімназії навчалося 98 учнів, то у 1835 — вже 221, а у 1839 — 427 чоловік.

Відповідно до даних річних звітів, що публікувались щорічно в Журналі міністерства народної освіти наведемо данні, які свідчать про контингент учнів в гімназіях Подільської губернії з 1835-1849 навчальні роки (таб.2.)

Таблиця 2.

Відомості про кількість учнів в гімназіях Подільської губернії

Гімназія	Роки														
	1835	1836	1837	1838	1839	1840	1841	1842	1843	1844	1845	1846	1847	1848	1849
Кам'янець-Подільська	290	341	406	435	412	412	348	340	395	432	463	470	502	445	452
Вінницька	315	452	509	460	437	396	422	377	303	291	280	257	в Білій церкві – 236	-	-
Немирівська	-	-	-	424	433	335	308	308	359	361	363	331	389	388	338

Так само як і в приходських та повітових училищах, зміст навчання та розподіл годин в гімназіях теж регламентувався міністерством народної освіти. Наведемо затверджений міністром народної освіти розподіл годин в усіх гімназійних навчальних закладах імперії (табл. 3) [6].

Таблиця 3

Таблиця розподілу уроків і предметів по класам в гімназіях згідно

Статуту 1828 року

Кожен урок тривалістю 1¹/₂ години

Предмети викладання	З грецькою мовою								Без грецької мови								
	1	2	3	4	5	6	7	Всього	1	2	3	4	5	6	7	Всього	
Закон Божий	2	2	2	2	1	1	1	11	2	2	2	2	1	1	1	11	
Російська мова та словесність, церковно-словянський та логіка (з 1828 р.)	4	4	4	3	3	3	2	23	4	4	4	3	3	3	2	23	
Російське законодавство	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Латинська мова	4	4	4	4	4	3	3	26	4	4	4	4	4	3	3	26	
Грецька мова	-	-	-	5	5	5	5	20	-	-	-	-	-	-	-	-	
Німецька мова	2	2	2	3	3	3	3	18	2	2	2	3	3	3	3	18	
Французька мова	2	2	2	3	3	3	3	18	2	2	2	3	3	3	3	18	
Математика	4	4	4	1	1	1	-	15	4	4	4	3	3	3	2	23	
Природнича історія	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Фізика	-	-	-	-	-	2	2	4	-	-	-	-	-	2	2	4	
Математика і фізична географія	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Історія	-	-	2	2	3	3	3	13	-	-	2	2	3	3	3	13	
Географія	2	2	2	1	1	-	2	10	2	2	2	1	1	-	2	10	
Чистописання	4	4	2	-	-	-	-	10	4	4	2	-	-	-	-	10	
Креслення та малювання	2	2	2	1	1	1	1	10	2	2	2	1	1	1	1	10	
Всього	Уроків	24	24	24	22	22	22	22	160	24	24	24	22	22	22	22	160
	годин	36	36	36	33	33	33	33	240	36	36	36	33	33	33	33	240

Гімнастика та музика були поза навчальними годинами. В класичних та реальних прогімназіях кількість уроків розподіляється відповідно з числом уроків в перших чотирьох класах таблиці.

Як зазначає Л.Кулікова, гімназія – є пряма спадщина античної шкільної освіти, яка тривала і збереглася в середньовічних монастирях, потім, починаючи з XIII ст., запроваджувалася в міських латинських школах, названих гімназіями. Вони прагнули дотримуватися і зберігати принципову вимогу античної шкільної освіти – розкриття духовних здібностей людини і створення передумов для її вищої освіти або для подальшого вибору спеціальності. Навчання в гімназії сприяло розвитку мислення, здібності міркувати, формуванню духовної та фізичної культури [7, с.8]. Це твердження цілком підкріплюється наведеним навчальним планом гімназії.

В досліджуваний період на території України гімназія фактично до самої революції була домінуючим середнім навчальним закладом, який забезпечував переважне право вступу до університету [7, с.8].

Навчання в гімназіях мало два спрямування, відмінність між ними була не суттєвою і полягала лише у декількох предметах, які вивчали за бажанням ті учні, які планували вступ до університету. Для прикладу наведемо розподіл навчальних годин в Вінницькій гімназії, саме з таким профільним розподілом навчання, тобто, з кількістю годин для учнів, які планують вступати до університету та ті, що мають намір після закінчення гімназії влаштууватись на державну службу (табл.4) [5].

Таблиця 4.

Розподіл годин в гімназії відповідно до класів та спрямувань

Навчальні предмети	Загальні класи			Спеціальні класи								Кількість уроків			
	I	II	III	Для підготовки для служби в установах				Для підготовки до навчання в університеті				Загальні	Особливі для підготовки	Особливі для підготовки	всього
				IV	V	VI	VII	IV	V	VI	VII				
Загальні															
Закон Божий	2	2	2	2	1	1	1	2	1	1	1	11	-	-	11
Російська та Слов'янська мови	4	4	4	5	3	3	3	3	3	3	3	24	2	-	26
Математика	4	4	4	5	3	3	3	3	3	3	3	24	2	-	26
Фізика і Математична географія	-	-	-	-	2	2	2	-	2	2	2	6	-	-	6
Всесвітня історія та історія Росії	-	-	-	4	3	3	3	4	3	3	3	13	-	-	13
Географія	3	3	5	-	-	-	-	-	-	-	-	11	-	-	11
Німецька мова	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	21	-	-	21
Французька мова	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	21	-	-	21
Чистописання Креслення і Малювання	4 1	4 1	2 1	- 1 для бажуючих	-	-	-	-	-	-	-	1 для бажуючих			1 для бажуючих
Спеціальні															
Російське законодавство	-	-	-	-	4	4	4	-	-	-	-	-	12	-	12
Латинська мова	-	-	-	-	-	-	-	4	4	4	4	-	-	16	16
Грецька мова	-	-	-	-	-	-	-	2	2	2	2	-	-	8	8

								Для бажуючих							
всього	2 4	2 4	2 4	22	2 2	22	22	22	2 2	22	22	144 (з уроком малюва ння 145	16	16 (з уроко м грець кої мови 24)	176 (з уроком грецької мови та малюванн я – 185)
				23 з уроком малювання для бажуючих				25 з грецькою мовою та малюванням для бажуючих				160 (за винятком грецької мови та малювання)			

Як ми можемо спостерігати, різниця в годинах між класами не суттєва, вивчення спеціальних предметів починалось з 4 класу, а до цього часу всі учні навчаються разом. З аналізу даних наведених в таблиці, можемо зробити висновок, що для учнів, які планують після закінчення гімназії працювати в державних установах з російської мови, окрім звичайного курсу, в 4 класі додавалось два уроки для практичних занять; так само з математики додавалась така ж кількість годин для розв'язання задач, що поєднували теорію з практикою. З 5 класу для учнів, майбутніх службовців, викладалось російське законодавство.

Що ж стосується учнів, які планували вступ до університету, починаючи з 4 класу вводилось вивчення латинської та грецької мов.

Для покращення навчального процесу, усі уроки викладались в першій половині дня, на кожний урок виділялось по одній годині двадцять хвилин, перший урок розпочинався о 9 годині, а вже об 11.30 закінчувався другий урок, після якого була тридцяти хвилинна перерва і з 12 до 14.30 тривали останні два уроки [5].

Висновки. Варто зазначити, що середня освіта в регіоні розвивалась відносно швидкими темпами. Губернія була забезпечена повітовими училищами та гімназіями, які були забезпечені Статутами, навчальними планами та фінансовим забезпеченням з боку держави. Проте була мало доступною для усіх верств населення.

Зміст навчання у повітових училищах та в гімназіях свідчить про те, що велось різнопланове навчання, учнів навчали мислити, аналізувати, самостійно вирішувати завдання та поєднувати теоретичні знання з

практикою. Виховували духовність та високоморальні цінності, що підтверджує наявність в навчальних планах таких дисциплін, як Закон Божий, а також присутність в штаті повітового училища та гімназії вчителя, який займався безпосередньо моральним вихованням учнів.

Крім того, аналіз навчальних планів засвідчив те, програма не включала в себе предмети, які б вивчали українську мову та літературу, чи історію нашої держави. Така політика не сприяла формуванню в учнів національної самосвідомості та розвитку української культури.

Література

1. Именной список учащихся чиновников при учебных заведениях Подольской губернии // Державний обласний архів Хмельницької області. – Ф. 67. – оп.1. – спр.4. – акр. 14.
2. Об устройстве Камянец-Подольской губернской гимназии // Державний обласний архів Хмельницької області. – Ф. 67. – оп.1. – спр.4. – акр. 4.
3. Примерное расписание учебных часов для Семинарии // Державний обласний архів Хмельницької області. – Ф. 67. – оп.1. – спр.1. – акр. 18.
4. Устав или общие постановления императорского Виленского университета // Державний обласний архів Вінницької області. – Ф. 844. – оп.1. – спр.153. – акр. 21, 221.
5. Циркулярное предложение по поводу изменения §§145 и 235 Устава Гимназий // Журнал Министерства народного просвещения. – т.63. – 1849. – С.ХХІІ.
6. Таблица распределения уроков и предметов по классам в гимназиях и министерские предписания по Уставу 1828 г. // Журнал Министерства народного просвещения. – т.124. – 1864. – С. X
7. Кулікова Л. Гімназія як символ кращих традицій у вітчизняній освіті / Л. Кулікова // Історія в школі. – №4 (квітень). – 2000. – С.8-12.
8. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://olenivkadp.at.ua/load/koncepcija_vikhovannja_ditej_ta_molodi/1-1-0-9.

***Аннотация. Н.Р.Опушко. ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
УЕЗДНЫХ УЧИЛИЩ И ГИМНАЗИЙ НА ТЕРРИТОРИИ ПОДОЛЬЯ В
ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА***

В статье рассматривается образовательная деятельность уездных училищ и гимназий на территории Подолья в первой половине XIX в.; анализируются основные приоритеты в организации обучения, а также содержание образования в указанных учебных заведениях.

Ключевые слова: *уездные училища, гимназии, Катехизис, Священная история, арифметика, русская грамматика.*

***Abstract. N.R.Opushko. EDUCATIONAL ACTIVITIES COUNTY
SCHOOLS AND GYMNASIUMS PODILLYA THE TERRITORY IN THE
FIRST HALF OF XIX CENTURY.***

In the article the educational activities of county schools and high schools in the territory of Podollia in the first half of the nineteenth century.; analyzes the main priorities of training and education content in these educational institutions.

Keywords: *county schools, high schools, Catechism, sacred history, arithmetic, Russian grammar.*